

vederkvickelse.¹ På den här bifogade situationsplanen efter en 1733 af Tillæus ritad och i stadsingeniörskontoret förvarad plan öfver den ursprungliga tomten, återgifves hufvudsakligen den del af egendomen, som numera tillhör fattighuset. De betydliga förändringar, som fattigvårdsinrättningen undergått, framtråda i alla fall tillräckligt tydligt vid en jämförelse mellan de två sammanställda planerna öfver det forna och nuvarande Sabbatsberg.

Märkligt nog var det för detta fattighus, som de fattiga tyckas ha haft den största obenägenhet. Icke mindre än 60 i Sabbatsberg inskrifna fattiga afhöllo sig 1752 att därstädes inflytta. Då intet annat hjälpte, utfärdade öfverståthållareämbetet en »publication»,² i hvilken det förhölls dem »at nu straxt wid berörde på Sabbatsberg inrättade Fattighus sig anmäla: blifwandes ock strängeligen förbudne, at under hwad sken thet ock wara må, efter thenne Kungjörelse öfwa tiggerie, hwarken i Staden eller Malmarne,

Sabbatsbergs fattighus. De äldsta byggnaderna.

emedan then som hädanefters beträdes gå omkring på Gatan eller i Husen och bettla, straxt kommer at häktas och exemplariter straffas. Wederbörande Upsyningsmän och flere, som åligger härå upsikt hafwa, böra för then skull widanswar, utan ringaste efterlåtenhet, noga och alworsamlingen tilse thet emot thetta Förbud något tiggerie och bettlande, i Hus eller på Gator ej må föröfwas, samt ther en i sådant mål brotlig finnes, honom straxt til nästa Wakt befordra, och sådant therpå uti Stadsens Politie-Collegio ofördröjeligen anmäla, på thet thensamme, andre slike til warnagel sit brott behörigen måtte få umgälla».

Af de fem fattighusen, som på 1700-talet af församlingarna inrättats inom olika stadsdelar, användes numera endast Sabbatsberg för sitt ursprungliga ändamål. Afbildningen framställer i fonden det för Storkyrkoförsamlingen 1756 färdigbyggda fattighuset samt invid detsamma inrättningens lilla

¹ Instruction för Brunnsmästaren wid Sabbatsbergs Hälso-Brunn, utfärdad den 24 febr. 1768. Innehåller åtskilliga upplysningar om vistelsen vid brunnen. I Sabbatsbergs arkiv (Rosenströmska saml.).

² Publication angående sådane Fattige som vid Stadsens Församlingars på Sabbatsberg inrättade Fattighus sig än icke anmält, jemte Förbud emot alt tiggerie hädanefters både på Gator och i Husen. Stockholm af Kongl. Slotts-Cancelliet then 8 Augusti 1752.

emedan then som hädanefters beträdes gå omkring på Gatan eller i Husen och bettla, straxt kommer at häktas och exemplariter straffas. Wederbörande Upsyningsmän och flere, som åligger härå upsikt hafwa, böra för then skull widanswar, utan ringaste efterlåtenhet, noga och alworsamlingen tilse thet emot thetta Förbud något tiggerie och bettlande, i Hus eller på Gator ej må föröfwas, samt ther en i sådant mål

kyrka af trä, upplåten 1761 till gudstjänst. Den andra stora byggnaden är ett 1814 för försörjningshjon upplåtet hus. Sedan dessa hjon flyttats till en ny inrättning på Kungsholmen, påbyggdes huset och inreddes 1866 till fattighus åt Klara församling. Dessa byggningar utgöra endast en mindre del af den stora fattigvårdsinrättningen, som numera kallas Sabbatsbergs ålderdomshem.

Af de öfriga gamla fattighusbyggnaderna, som ännu finnas i behåll, ehuru de numera användas till andra ändamål, förtjäna att omnämnas Katarina och Adolf Fredriks fattigvårdsinrättningar.

Det ståtligaste och rymligaste bland de äldre fattighusen var utan tvifvel

Katarina fattighus.

det hus, som Katarina församling 1745 inköpte för sina fattiga. Detta hus hade blifvit uppfördt till bostad åt förnämliga personer, hvilket ock åtskilliga lokaler i den gamla byggnaden ännu förådråda. Därstädes inhystes församlingens fattiga intill 1888, då de jämte Maria församlings underhållstagare öfverflyttades till en nybyggd inrättning, som nu benämnes Rosenlunds ålderdomshem.

Adolf Fredriks fattighus.

Liksom Katarina gamla fattighus har Adolf Fredriks församlings forna fattighusbyggnad behållit sin yttre prägel. Men denna byggnad hör, såsom afbildningen visar, till den vanligare fattighustypen. Fastigheten inköptes för sitt ändamål 1793 och ut-

vidgades sedermera genom tillbyggnad. Bilden är tagen från den lilla gården som begränsas till höger af det ursprungliga fattighuset och i fonden af det s. k. försörjningshuset. Denna inrättning utrymdes 1872 och flyttades till Sabbatsberg.

Ytterligare finnes kvar en gammal fattighusbyggnad, nämligen Ulrica Eleonora församlings, hvilken äfven den upphördt att användas af fattigvården, sedan underhållstagarne, likaledes 1872, flyttats öfver till Sabbatsberg.

2.

Decentralisering af fattigvården. — Fattigvården inom församlingarna. — Arbetshus. — Enskilda stiftelser och barmhärtighetsverk.

I öfverståhållarens kungörelse 1752 hänvisas fortfarande bettlare till politikollegium, men därvid behandlas de såsom straffbara och icke såsom nödställda människor. Med fattighusens upprättande och därtill hörande försörjning inom församlingarna förlorade i själfva verket kollegium sin centrala ställning inom den allmänna fattigvården, hvilken den under århundraden intagit. Detta hade äfven den k. kommissionen, då den afgaf sitt organisationsförslag, förutsett. I skrifvelse till konsistorium¹ säger den uttryckligen, att politikollegium borde, sedan den afstått kyrko- och månads-kollekter, klockareleveranser och stamboksmedel, endast behålla till sitt förfogande följande inkomster: Intressen af alla testamenterade kapitaler, hvilka till vissa usus voro af testatorerne anslagna; arrendena af Sätra gård och Kungshatt; fattigpenningar eller provision af sterbhusinventarier; burskapsfattigpenningar; fattigpenningar af ofria försålda tomter; bötespenningar af dem, som fasttagas under den tid, gudstjänsten hålles; andra böter; föräringar och testamenten; komedianters och savoyarders afgifter samt tjufgods, som ingen velat vidkännas; slutligen fjärdedelen af rasp- och spinnhusafgifterna. Politikollegium skulle därefter hafva till åliggande: »1° at sörja för dem som efter testatorers willia böra af de anslagna Capitalers Intressen underhållas; 2° underhålla de fattiga, som ifrån andra orter hitkomma, sedan de blifwit uptagna och medan de förhöras, såsom ock fortskaffa dem härifrån; 3° draga försorg om alla små och späda, fattiga fader- och moderlösa barns uppfostran, till dess de antingen i Barnhuset eller andra Manufactorier göra tjänst, hwartill en ansenlig summa behöfwes och är ett ibland de nödwändigaste omsorger, på det de unga barnen så måtte uppfostras, at de icke i börian blifwa liderlige samt till lättia och odygder dragna; 4° försörja dem, som efter hand blifwa usla och nödlidande här i Staden, så länge och till

¹ Politi- och brandkommissionens skrifvelse till konsistorium den 2 april 1737. Afskrift i riksarkivet.

des de emellan församlingarne kunna fördelas; 5° utlägga hwad som ehfor-
fordras till Medicamenter för de siuka och till deras Begrafning som dö,
med mera dylikt, hwarom Politie Collegium härtils dragit försorg. Till
flera eller andra utgifter torde icke de till Collegii disposition ställda medel
räcka».

Politikollegii uppdrag att sörja för hufvudstadens fattiga blef härmed
väsentligen begränsad. Det oaktadt behöll kollegium ännu en tid närmaste
ledningen af Danviks hospital, där 1755 anlades det barnhus, hvars verk-
samhet i det föregående är omtalad. Vidare fick kollegium sig tilldeladt
uppdraget att »öfver Stadens Fattighus hafwa en allmän uppsigt å det, som
kan räknas under namn Politie och wid anställda mönstringar en gång om
året warder iakttagit, men icke at blanda sig i det, som angår medlens
disposition och sielfwa Hushållningen, hwilken församlingarne här i Staden
sielfwa sig förbehållit».¹ Denna inspekterande roll öfvertog snart öfverståt-
hållaren själf, hvarvid han med sig adjungerade några af politikollegii le-
damöter. Hufvudändamålet med denna mönstring var att vaka däröfver, att
inrättningarna hyste det bestämda antalet underhållstagare, och att de in-
tagna voro verkligen därtill kvalificerade d. v. s. att de ingenting ägde och
voro ur stånd att förskaffa sig lifvets nödtorft.

Bland de handlingar, som förvaras i stadens arkiv, finnas åtskilliga för-
teckningar å inventarier, tillhörande personer, som aflidit å fattighus. Att
döma efter deras kvarlåtenskap voro de allra flesta mycket fattiga; de läm-
nade efter sig en tom kista, ett klädesplagg, några böcker o. s. v. — En
gammal gumma, som afled 1757 i Jakobs och Johannes fattighus, tyckes
i jämförelse med dessa ha varit nästan förmögen. Värdet af hennes kvar-
låtenskap uppgick till 590 daler och bestod af silfverpjäser, guldringar,
psalmbok med silfverbeslag, sängkläder m. m.²

Såsom uttryck åtminstone af enstaka omdömen om de behöfvandes
intagning i fattighusen kan anföras den af öfverståthållaren 1773 till fattig-
husföreståndarne aflåtna skrifvelse,³ uti hvilken han förklarar, att vid den
af honom företagna mönstringen han väl funnit, att hvarje fattighus hyste
det fastställda antalet underhållstagare, »men att wid åtskilliga Fattighus
en mindre granlaga urskillning skedt vid Fattighushjonens antagande, så
att arbetsföra Personer därstädes stängt vägen för orkeslösa och till arbete
oförmögna, at winna den skötsel och bergning, som dem egentligen på så-
dana ställen med rätta tillkomma». Med anledning af hvad öfverståthålla-
ren sålunda iakttagit säger han sig vilja företaga mönstring hvarje halft år
samt tillägger: »Jag wäntar, at Herrar Fattighus Föreståndare emellertid icke
wid inträffande ledigheter låta andra komma i åtanke än de, som genom
ålder och sjukdom äro så förswagade, at de sjelfwa ej kunna förtjena sitt
bröd eller äro af olyckshändelser eller långvariga sjukdomar så aldeles wan-

¹ K. bref till öfverståthållaren den 1 dec. 1752.

² Rulla för Sancti Jacobi och Johannis Församlingars Fattighus Pro anno 1757. I sta-
dens arkiv.

³ Öfverståthållarens skrifvelse till fattighusföreståndarne den 2 aug. 1773. Afskrift i
Danvikens arkiv.

föra och lytta, at de utan en sådan omvårdnad skulle omkomma, men at blott en eller annan af bättre styrka och krafter må antagas, då de nuvarande afgå, och sedan på wissa rum fördelas till de aldeles sängliggandes betjening, på det at särskilta personer icke må behöfwa at dertill nyttjas och Fonden såmedelst graveras».

Vidare påpekar öfverståthållaren nödvändigheten, att man tillser, att hvarje fattighushjon bär sin bricka med därå märkta bokstäfver, angifvande den inrättning, till hvilken han hör, samt att, där hjon finnes utanför inrättningens port utan dylik bricka, han första gången allvarligt varnas och andra gången skiljes från fattighuset. Slutligen uttalar han sitt välbehag med den tukt och ordning, som utmärker Maria Magdalena fattighus, »försedt med ett fullständigt Reglemente, hwilket förtjenar at wid de andra Fattighusen tagas till grund och efterföljd».

Statens fattigvårdsinrättning vid Danviken stod än under serafimerordensgillet än under öfverståthållarens öfverinseende. Vid de mönstringar, som därstädes företogos, saknades icke heller anledning till allvarliga anmärkningar, hwilket bl. a. hade till följd, att Politibarnhuset 1785 öfverflyttades till Stora barnhuset i Stockholm. Slutligen, när Hospitalet 1808 förlades under den kort förut upprättade allmänna fattigvården, frigjordes politikollegium från all befattning med hufvudstadens försörjningsväsende.

Emellertid hade den k. kommissionen allt fortfarande behållit den organisatoriska ledningen af fattigförsörjningen i hufvudstaden. Sedan denna kommission nu lyckats åstadkomma de väl behöfliga fattighusen för åldringar och sjuka, tog den 1772 initiativ till ordnandet af en inrättning, som skulle bereda arbetsföra män och kvinnor hjälp genom arbete. I sitt underdåniga förslag¹ angående upprättande af arbetshus erkänner kommissionen, att »de inrättningar af hospital eller fattighus, hwilka längre tid tillbaka gjorda blifwit, äro i sig sielfwa både goda och nödwändiga», men de räcka icke till att understödja andra än sådana, som icke kunna förtjäna något till sitt uppehälle. I tider af nöd och arbetslöshet finnes det en hop människor, som sakna icke krafter men sysselsättning och därför måste gripa till tiggarestafven. Förutom dessa finnes äfven en mängd andra, som »af lättja, liderlighet och fördärfwade seder», valt tiggeriet till näringsfång. För att hjälpa de ena och förtaga de andra alla skäl till ursäkt anser kommissionen rådligt, att i hufvudstaden upprättas ett arbetshus, »hwarest ej allenast den idoge och arbetsamme må hafwa tillfälle att med något efter dess lön och ålder lämpligt arbete frivilligt förtjena sitt uppehälle, utan och den late, som med oofligt tiggande beträdes, på längre eller kortare tid twingas till sådant arbete, hwaraf han därstädes må kunna njuta nödtorftigt underhåll, utan att wara allmänheten till last».

K. Maj:t gillade detta förslag, men lät icke därvid bero. För att skydda hufvudstaden mot tillströmmande hopar af arbetslöst folk utfärdades

¹ Politi- och brandkommissionens skrifvelse till K. Maj:t den 18 dec. 1772. Afskrift i riksarkivet.

